

DOI 10.37491/UNZ.101.7
УДК 001.814:004.7

Олена ЧМИР¹

РОЗВИТОК ВІДКРИТОГО РЕЦЕНЗУВАННЯ У ПАРАДИГМІ ВІДКРИТОЇ НАУКИ

A bove maiore discit arare minor
(Гарний результат за гарним прикладом)

Пам'яті мого вчителя Василя Пили

Розкриваються актуальні питання розвитку відкритого рецензування в контексті відкритої науки. Вона присвячена пам'яті доктора економічних наук, професора Василя Івановича Пили, який зробив цінний внесок у рецензування наукових досліджень. Увагу зосереджено на проблемі обмеженої доступності матеріалів рецензування минулих років, констатується, що практика відкритого рецензування не набула належного поширення в Україні. Розглядається сутність концепції відкритої науки та процес її імплементації в Україні, зокрема подано огляд нормативно-правових актів, прийнятих в Україні, починаючи з 2018 року для забезпечення відкритого доступу до результатів наукових досліджень, упровадження засад відкритої науки та розвитку відповідної інфраструктури, включаючи Національний репозитарій академічних текстів. Проаналізовано ключові закордонні публікації, присвячені суті відкритого рецензування, які вийшли з 1980-х років і до сьогодні. Особливу увагу приділено систематизації переваг відкритого рецензування для підвищення відповідальності експертів, поліпшення якості експертизи, розвитку сучасної наукової комунікації та підготовки молодих учених. Розглянуто проблеми та ризики наукового рецензування і показано,

¹ докторка економічних наук, професорка, завідувачка відділу формування академічних ресурсів, Державна наукова установа «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (м. Київ), ES@ukrintei.ua, <https://orcid.org/0000-0002-9376-7344>.

яким чином відкрите рецензування може сприяти їх подоланню. Запропоноване авторське розуміння того, як відкрите відповідальне рецензування може бути практично реалізоване на платформі Національного репозитарію академічних текстів, сформульовано етичні принципи та обов'язки рецензентів. Акцентована увага на необхідності поширення відкритих наукових практик, включаючи відкрите рецензування. Показана важливість подальших досліджень у цій сфері, систематизації зарубіжного та вітчизняного досвіду і розроблення пропозицій для імплементації кращих практик відкритого рецензування в Україні.

Ключові слова: відкрита наука, відкритий доступ, відкрите рецензування, рецензія, наукова експертиза, наукова комунікація, FAIR, Національний репозитарій академічних текстів, HPAT.

Ця стаття присвячена пам'яті доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки Пили Василя Івановича. Він дав надзвичайно багато своїм учням та колегам: допоміг зробити перші кроки в академічному світі, а також своїм досвідом, енциклопедичними знаннями та системним мисленням спонукав до відповідального ставлення і кропіткої праці в науці.

Кожен з нас по-різному, — через визнання, публічні заходи, наукові публікації, спогади, — долучився до вшанування цього мудрого вчителя і прекрасної людини [1–6]. Одне залишається незмінним — знання, навички і досвід, що ми отримали від нього, назавжди будуть з нами.

Не можу не зіставляти дуже багато речей у науці та житті з його позицією, порадами і поглядами. От і зараз міркування про минуле, сучасне і майбутнє рецензування виявилось неможливим без відсилок до його досвіду. Таке занурення у спогади природне. Коли людина йде з життя, ті, хто її знали, починають більш гостро відчувати дійсний масштаб постаті й подумки звертатись за порадами, шукати в пам'яті приклади з його досвіду і в них знаходити відповіді на різні складні питання сьогодення.

Василь Іванович прожив довге і непросте життя. Все, чого він досяг у професії, було результатом його постійної натхненної роботи над собою. Він весь час навчався, опановував нове, рухався уперед, багато читав і дуже багато працював над собою. Був керівником крупного наукового колективу — Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економіки України [7], проводив наукові дослідження, перевіряв на практиці нові ідеї та намагався якповніше обговорювати їх на усіх доступних майданчиках, — від інститутських семінарів до міжнародних конференцій та засідань колегій центральних органів виконавчої влади. Він дуже багато сил і часу приділяв підготовці кадрів: читав лекції студентам закладів вищої освіти, був головою численних екзаменаційних комісій ЗВО у різних регіонах України. Був наставником для аспірантів і докторантів, до кожного з яких ставився як до особистості, яка потребує підтримки і доброзичливої поради. Як лектор українського товариства «Знання» і курсів підвищення

кваліфікації вищих управлінських кадрів займався популяризацією науки. Прожив довге і плідне академічне життя. Список опублікованих наукових праць Василя Івановича (написаних одноосібно та у співавторстві) складається з понад 200 найменувань [8], перелік наукових досліджень, проведених під його керівництвом та за його участі лише у період 1992–2014 рр., охоплює 58 НДР [9].

Звісно, що науковець такого рівня, який весь час професійно займався дослідницькою діяльністю, був затребуваний як експерт і рецензент. Він тривалий час працював у Вищій атестаційній комісії України, входив до редакційних колегій київських та регіональних наукових видань, був членом Науково-методичної ради Міністерства економіки України тощо [10]. До нього звертались за рецензуванням рукописів наукових праць — статей, підручників, навчальних посібників, монографій. Він багато і плідно працював у цій царині, присвятивши багато часу вивченню різного роду рукописів. І він не просто готував документи з формальним описом актуальності, ступеня опрацьованості проблеми, обґрунтованості ідей та висновками, що містить оцінку рівня наукової новизни і практичної цінності роботи. Він серйозно розмірковував над напрямками покращення роботи, «проблемними» моментами, «сліпими зонами» (фрагментами, які залишились недостатньо описаними або розкритими авторами, але є важливими для розуміння суті роботи і змісту поданих пропозицій), перспективами подальшого розвитку досліджень. Василь Іванович багато займався науковою експертизою та рецензуванням. Він знав, що ця зазвичай безкоштовна, але водночас дуже відповідальна робота, є для науковця гарною можливістю бути в курсі нових ідей, допомагати молодим дослідникам, спрямовувати зусилля колег і навчатись у «метрів». У його академічному спадку — рецензії на реферати, есе, рукописи, статті та монографії, на проекти планів тематичних наукових розвідок, матеріали наукових досліджень (комплексних та вузькопрофільних).

Ознайомлення з такими матеріалами надзвичайно корисно не лише авторам, які отримували від Василя Івановича як рецензента цінний зворотній зв'язок, могли покращити свою аргументацію, більш повно розкрити власні ідеї, поглянувши на об'єкт і предмет дослідження з дещо іншого ракурсу, під іншим кутом зору. Такі рецензії корисні для інших науковців — передусім молодих, що роблять лише перші кроки в академічному світі (на чужому досвіді вони навчаються того, що таке наукова експертиза та колегіальна співпраця), а також досвідчених дослідників, які після перегляду тексту рецензії можуть зрозуміти цінність інших публікацій та визначити для себе доцільність подальшого поглибленого вивчення раніше залишених поза увагою інформаційних ресурсів. Що більшою є постать науковця, то більшим за масштабом і відповідальністю є його досвід у рецензуванні.

Але чи можемо ми зараз повною мірою скористатись описаними перевагами рецензування? На жаль, — ні. Ілюстрацією цього може слугувати той самий досвід Василя Івановича як рецензента. Де можна ознайомитись із його рецензіями? Ймовірно, у архівних паперових збірках документів редакційних колегій наукових видань чи фондах службових документів науково-організаційних відділів закладів вищої освіти та наукових установ?

Звісно, це настільки складний шлях, що долати його зараз не наважиться, мабуть, найдосвідченіший архіваріус.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського зберігає збірку книг «Бібліотека доктора наук, заслуженого діяча науки і техніки Василя Пили» [11]. У ній серед іншого представлені роботи, як рецензував свого часу Василь Іванович [12–16]. Але ознайомитись із текстом рецензій наразі неможливо, і це — втрата для тих, хто знав Василя Івановича як грамотного, вдумливого рецензента.

Кожен з нас може провести самостійний пошук інформації, представлені у фондах найкращих вітчизняних бібліотек — Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державної науково-технічної бібліотеки України, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого², а також Книжкової палати [17–20]. Як правило, не є проблемою знайти відомості про рецензентів крупних публікацій — монографій, підручників, навчальних посібників³ [21]. Але ми отримуємо доступ лише до короткої інформації про постаті рецензентів, а не до повного змісту відповідних рецензій. Виключення становлять опубліковані у періодичних наукових виданнях статті-рецензії, що становлять самостійний вид наукової роботи [22–23] або інформаційні повідомлення (з елементами рецензування) про наукові заходи, що відбулись [24–26]. Вони покликані в першу чергу донести до широкого загалу читацької аудиторії певного видання інформацію про нові публікації або події в академічному житті і є окремим жанром наукових публікацій. Щодо статей у наукових виданнях та рукописів наукових звітів — то годі й мріяти ознайомитись із повним текстом рецензій на них, — це зазвичай як для широкого загалу, так і для профільних фахівців, абсолютно недоступна інформація.

Практика відкритого рецензування не була поширеною раніше і зараз залишається скоріше «екзотикою» для української науки, ніж реальністю. Звісно, й 50 років тому були наукові періодичні видання, які відкривали інформацію про рецензентів статей, опублікованих у відповідному номері журналу. Іноді до цієї інформації додавались короткі відомості про зміст рецензії, але поширення ця практика не отримала.

Існує великий сегмент відкритих матеріалів наукової експертизи, що охоплює відгуки офіційних опонентів на дисертаційні роботи. Вони оприлюднюються заздалегідь перед захистом, та їхні основні положення проголошуються під час публічного захисту на здобуття наукового ступеню. Ці експертні висновки є відкритими, що робить прозорим і конкурентним про-

² Ці бібліотеки мають величезні за обсягами фонди понад 16 млн одиниць збереження кожна, як свідчать їхні офіційні вебсайти. Але цілеспрямований пошук повних текстів рецензій у них не дасть досліднику обнадійливих результатів.

³ На вебсторінці відкритих публікацій ДНУ «УкрІНТЕІ» поряд з даними про авторів монографії наведені вичерпні відомості про рецензентів (прізвище, науковий ступінь, вчене звання, посада, авторський цифровий ідентифікатор ORCID), але повний текст рецензії — відсутній.

цес підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації. Але порівняно із кількістю наукових праць, які оприлюднюються щороку в Україні⁴, — це крапля у великому океані інформації, яка залишається *terra incognita* для академічного середовища [27].

Ця проблема обмеженості доступу до матеріалів рецензування стала предметом обговорення в рамках дискусії щодо загального дискурсу відкритої науки та перспектив її утвердження і розвитку в Україні. Одне з найбільш популярних визначень «відкритої науки» належить ЮНЕСКО. Перше рішення щодо цього питання було ухвалено на 40-й сесії Генеральної конференції організації у 2019 році (резолюція № 40C/24). До обговорення проблематики відкритої науки разом із представниками наукового співтовариства долучились усі зацікавлені сторони, включаючи держави-члени, міжнародні та національні інститути та організації, а також спеціально створений Консультативний комітет з відкритої науки ЮНЕСКО. У листопаді 2021 року 193-ма країнами світу був одностайно прийнятий документ, який містить визначення, загальну характеристику, принципи, норми відкритої науки. ЮНЕСКО розглядає відкриту науку як рамкову концепцію, що: а) робить наукові знання відкритими, доступними та придатними для загального багаторазового використання; б) розширює наукове співробітництво та обмін інформацією на благо науки та суспільства; в) відкриває процеси створення, оцінювання й поширення наукових знань для соціальних суб'єктів, які не входять до традиційної наукової спільноти [28].

Майже у той самий час, як і на міжнародному рівні, в Україні почала активно обговорюватися концепція відкритої науки та практичні дії з її впровадження (рис. 1).

Зокрема, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67–р було схвалено «Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» та затверджено план заходів щодо її реалізації [29]. У документі є окремий розділ про науку, де йдеться про відкриті інновації, відкриту науку, інтероперабельність наукової інфраструктури, забезпечення відкритого доступу до публікацій, створених за рахунок державного фінансування, підключення української наукової інфраструктури до EOSC та європейської інфраструктури даних⁵.

⁴ За даними Книжкової палати України, у 2023 році вийшло 15.2 тис. друкованих одиниць обов'язкових примірників книжкових видань тиражем 24,7 млн примірників. За даними бібліографічного реєстру книжкової продукції, у 2024 році в Україні було видано 14,5 тис. од. книг і брошур, а також 1,1 тис. образотворчих, 139 нотних та 120 картографічних видань. До цієї статистики, звісно, не входять рукописи наукових досліджень та статті в наукових виданнях, тези доповідей тощо.

⁵ Зокрема, в розділі «Принципи цифровізації», у рамках завдань із гармонізації з європейськими та світовими науковими ініціативами йдеться: «Одним з важливих елементів Єдиного цифрового ринку Європи (*Digital Single Market*), а також складовою парадигми «Відкриті інновації — Відкрита наука — Відкритість до світу», яка розвивається в рамках Європейського дослідницького та інноваційного простору, є розбудова Європейської хмари відкритої науки та Європейської інфраструктури даних». Основними напрямками гармонізації наукових ініціатив України з Європейським дослідницьким та інноваційним простором серед іншого названі такі: «відкриття

ВІДКРИТА НАУКА В УКРАЇНІ

Рис. 1. Хронологія основних рішень із впровадження в Україні відкритої науки

Примітка: складено автором за даними [29–37].

Наказом Міністерства освіти і науки України від 04 липня 2018 р. № 707 «Про затвердження Регламенту роботи Національного репозитарію академічних текстів» [30] визначено умови надання відкритого доступу до результатів наукових розробок та освітніх матеріалів вітчизняних авторів

доступу до даних та публікацій, здійснених за рахунок державного фінансування, створення технологічних «дорожніх карт» державно-приватного партнерства, комерціалізація наукових розробок для промисловості і соціальних викликів; розроблення відкритих та інтероперабельних цифрових рішень для запуску та розвитку інноваційних екосистем у різних секторах промисловості, розроблення та використання відкритих стандартів та платформ для нових продуктів та послуг; ... Розвиток наукової цифрової інфраструктури (для закладів науки та освіти) є також визначальним для забезпечення відкритого доступу до наукових даних та знань, подальшої комерціалізації наукових досліджень, створення інновацій, продуктів та послуг. Нові знання та розробки, здійснені за рахунок фінансування з державного бюджету, повинні бути у відкритому доступі та стати здобутком суспільства в цілому».

через офіційний вебпортал НРАТ. Зокрема, ним уперше визначено в українському законодавстві зміст понять «відкритий доступ» та «відкриті дані»⁶.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1088–р затверджений план дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2018–2020 роках [31], де в окремому розділі йдеться про розбудову інфраструктури відкритої науки — створення Національного репозитарію академічних текстів. Визначено 5 кроків⁷, реалізація яких має забезпечити «спрощення доступу до академічних текстів та активізацію їх використання усіма заінтересованими користувачами; забезпечення багатофункціональності пошуку інформації, спрощення доступу до повнотекстових версій або їх джерел, можливості комплексного аналізу і порівняння; сприяння розвитку освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності; просування політики відкритої науки в Україні».

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р. № 149 продовжено роботи в рамках Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» та визначено черговий план дій з її впровадження у 2021–2022 роках [32], вирішено почати розроблення та реалізацію державної політики відкритої науки, зокрема підготувати й винести на розгляд уряду проект національного плану щодо відкритої науки та внести зміни до чинного законодавства в частині базових положень, що регулюють обіг науково-технічної інформації та функціонування Національного репозитарію академічних текстів.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 322 у рамках Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року [33] визначено стратегічні завдання розвитку й підтримки українських дослідницьких інфраструктур, їх взаємодії у рамках повторного використання наукових даних, а також об'єднання з Європейською хмарою відкритої науки.

Наступним кроком було рішення 2021 року про заохочення та підтримку практики відкритої науки, задокументоване у статті шостій «Угоди між Україною, з однієї сторони, і Європейським Союзом та Європейським співтовариством з атомної енергії, з іншої сторони, про участь України у Рамковій програмі з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» та Програмі з досліджень та навчання Європейського співтовариства з атомної енергії (2021–2025), комплементарній до Рамкової програми з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» [34].

⁶ А саме: «відкриті дані — інформація, що не має обмежень для оприлюднення (тобто не містить інформації з обмеженим доступом) і подана у форматі, що уможливорює її автоматизоване оброблення електронними засобами, відкритий доступ до неї, а також її подальше використання; відкритий доступ — вільний та безоплатний доступ до реєстру та академічних текстів, представлених у Національному репозитарії».

⁷ Ці кроки передбачали формування технічного завдання на створення НРАТ; розроблення та реалізація технічного проекту із створення Нацрепозитарію; введення в експлуатацію пускового комплексу НРАТ (перша черга); створення системи локальних репозитаріїв; формування екосистеми інструментів підтримки академічної доброчесності.

Завдання розвитку в Україні інфраструктури відкритої науки та законодавчого усунення бар'єрів доступу до відповідної інфраструктури ЄС⁸ містяться у Постанові Верховної ради України від 08 липня 2022 р. «Про затвердження завдань Національної програми інформатизації на 2022–2024 роки» [35].

Повноцінний комплексний національний план розвитку в Україні відкритої науки було схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08 жовтня 2022 р. № 892 [36]. Документом визначені завдання і заходи у цій сфері на період до 2030 року.

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2023 р. № 1049 розвиває ці ідеї, переводячи їх у формат конкретних заходів. Вони були ініційовані представниками громадянського суспільства при підготовці чергового плану заходів Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» на 2023–2025 роки [37]. Йдеться про діяльність Нацрепозитарію, відкритість даних досліджень, доступність матеріалів наукових досліджень, виконаних із залученням бюджетних коштів, відповідальне рецензування тощо.

У практичну площину політичні рішення щодо відкритої науки та заходи з їх виконання переводять окремі акти парламенту, уряду, центральних органів виконавчої влади. Наприклад, Наказ МОН від 26 грудня 2022 р. № 1172 [38] у переліку проектів прикладних досліджень з розроблення наукових засад державної політики у сферах освіти і науки, інноваційної діяльності за КПКВК 2201040 визначає ті дослідження і розробки, які безпосередньо спрямовані на підтримку відкритої науки та відкритого доступу⁹. Верховна Рада України своїм рішенням призначає іменну стипендію для молодих учених — докторів наук у 2023 році для підтримки виконання наукової роботи з проблем розвитку цифрових та аналітичних компетентностей із застосуванням інструментів відкритої науки [39].

⁸ Зокрема, встановлено завдання «законодавчого забезпечення усунення бар'єрів для співпраці, безоплатного використання та доступу до міжнародних розподілених дослідницьких інфраструктур», що потрібно для «забезпечення обміну знаннями, дослідницькими даними, впровадження принципів відкритої науки, управління даними досліджень на принципах можливості пошуку, доступності, сумісності, можливості повторного використання для підвищення конкурентоздатності українських вчених та залучення малого і середнього бізнесу до впровадження інноваційних технологій». Також визнано за необхідне підтримати «реалізацію проектів шляхом підтримки Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа», що серед іншого дозволить «забезпечити доступ до Європейського дослідницького простору, зокрема до Європейської хмари відкритої науки».

⁹ А саме: «Дослідження новітніх принципів відкритого доступу до наукової літератури та вдосконалення Відкритого українського індексу наукових цитувань (*Open Ukrainian Citation Index* (OUCI)), «Дослідження інформаційно-комунікаційних технологій архівування публікацій науковців та створення інструментарію депонування відповідно до парадигми Відкритої науки»; «Дослідження з розробки науково-інформаційної е-платформи відкритої дослідницької інформації про академічні заходи України на базі кращих європейських практик».

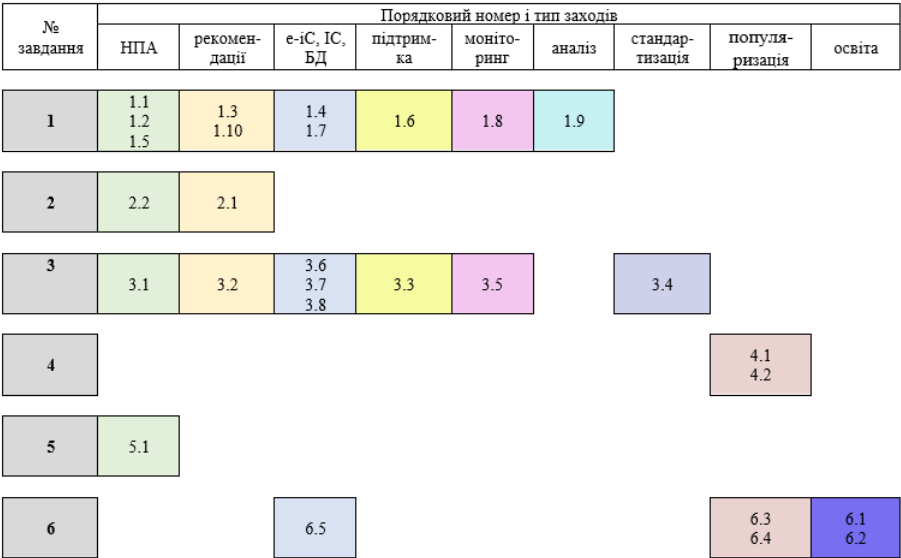

Автор цієї статті разом з колегами з різних регіонів України під час спільної роботи над пропозиціями до проєкту плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2021–2022 роках був ініціатором заходів із підтримки відкритої науки [40, с. 213–214]. Зокрема, йшлося про необхідність підготовки Національного плану з відкритої науки. Пізніше ми працювали над цим питанням у більш широкому та представницькому колі в рамках робочої групи, створеної Міністерством освіти і науки України [41].

Як уже згадувалось, Нацплан відкритої науки був підготовлений, пройшов усі стадії фахового та широкого громадського обговорення і прийнятий Урядом [36]. Він охоплює такі ключові завдання:

- (1) забезпечення відкритого доступу до наукових результатів та науково-технічної інформації;
- (2) забезпечення відкритого доступу до дослідницької інфраструктури;
- (3) створення умов для проведення ефективної роботи з науково-технічною інформацією та об'єктами дослідницької інфраструктури, що наявні у відкритому доступі;
- (4) популяризацію науки, поширення наукових знань та залучення громадян до участі в науковій та науково-технічній діяльності;
- (5) удосконалення системи оцінювання якості наукової та науково-технічної діяльності;
- (6) підвищення рівня поінформованості та формування компетентності з питань відкритої науки [36].

Кожне з цих шести завдань планується реалізувати завдяки виконанню від 1 до 10 заходів різного масштабу й тривалості (рис. 2).

**Рис. 2. Структурно-логічна схема завдань та заходів
Національного плану відкритої науки**

Примітка: складено авторкою за даними [36].

З огляду на тематику цієї статті, нам особливо цікаві наступні позиції Нацплану: (1.3) підготовка та поширення методичних матеріалів щодо розроблення та імплементації стратегії впровадження відкритого доступу; (1.7) забезпечення розвитку Нацрепозитарію; (3.7) створення єдиної бази даних про результати наукової та науково-технічної діяльності; (4.1) популяризація науки, зокрема — громадянської; (4.2) популяризація наукових досягнень серед населення, інформування про можливості їх використання у професійній діяльності та повсякденному житті. Вони безпосередньо пов'язані з відкритим доступом до матеріалів досліджень та забезпеченням можливості їх популяризації, оцінювання (наукова експертиза) та підтримки упровадження.

Не менш важливе значення має реалізація заходів чергового, шостого, плану Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» [37]. У ньому поряд з новими завданнями передбачено також заходи, які мають забезпечити послідовне та системне виконання зобов'язань, визначених у попередніх планах дій. Сказане стосується, серед іншого, 4-го блоку заходів, який отримав назву «Забезпечення прозорості та доступності інформації щодо наукових досліджень». Він наразі передбачає такі кроки: (1) забезпечення доступного та легкого відшукування інформації про НДР, що виконуються із залученням коштів державного та місцевих бюджетів; (2) запровадження відкритого рецензування наукових досліджень¹⁰; (3) реалізація пілотного проекту з управління та збереження наукових даних; (4) підвищення вимог до впровадження результатів дисертаційних досліджень та ДіР, забезпечення доступності інформації щодо їх використання, цінності та суспільного впливу; (5) надання доступу до інформації, пов'язаної з процесом підготовки і проведенням захисту кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти на єдиному електронному майданчику; (6) удосконалення системи збору інформації у сфері науки. Ці кроки мають бути виконані упродовж 2023–2025 років.

Отже, в Україні поступово формується сучасна система із накопичення, збереження, представлення у відкритому доступі результатів наукової та освітньої діяльності і забезпечення відкритої наукової комунікації. Робиться це для того, щоб стимулювати наукову та інноваційну діяльність, посилити обмін ідей, їхню синергію, підвищити продуктивність науки, зробити її більш вагомим чинником конкурентоспроможності країни.

На цьому шляху вже багато зроблено. Зокрема, створено Національний репозитарій академічних текстів, який є загальнодержавною розподіленою електронною базою даних, де накопичуються, зберігаються і систематизуються академічні тексти. Станом на 01 жовтня 2024 р. у НРАТ представлено повні тексти 133,4 тис. звітів про НДР та майже 142,3 тис. дисертацій на здобуття наукового ступеня [42]. Ця база даних наповнюється переважно з Фонду державної реєстрації науково-дослідних робіт і дисертацій [43]. Останнім часом завдяки запровадженню програмних інструментів автоматичного обміну інформацією з інституціональними репозитаріями, ресурси НРАТ поповнюються науковими та освітніми матеріалами від

¹⁰ Йдеться про дослідження, які не містять інформації з обмеженим доступом та виконувалися із залученням коштів державного та місцевих бюджетів.

10 вітчизняних університетів та видавництв (4,4 тис. академічних текстів). У рамках виконання поточного плану заходів Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у Національному репозитарії забезпечена можливість віднайдження не лише даних про завершені наукові дослідження, а й доступ до ознайомлення з реєстраційними картками розпочатих досліджень. Робочою групою МОН опрацьовані рекомендації з управління науковими даними [44], підготовлені пропозиції щодо опублікування планів управління даними та додавання наборів даних досліджень до звітів про наукові дослідження під час їхньої державної реєстрації, програмно реалізовані можливості пошуку наукових даних через відповідний сервіс НРАТ¹¹.

Настав час для запровадження відкритого рецензування наукових досліджень.

Якщо зануритись в історію публікацій, присвячених відкритому рецензуванню, то розпочинати потрібно з 1980-х років. Це засвідчують результати пошуку у ключовій колекції на платформі *Web of Science*: за ознакою «*open peer review*» (поля «*topic*» та «*keywords*») без обмеження початку часового інтервалу знаходимо 267 найменувань, найдавніший з яких належить до 1983 року (рис. 3).

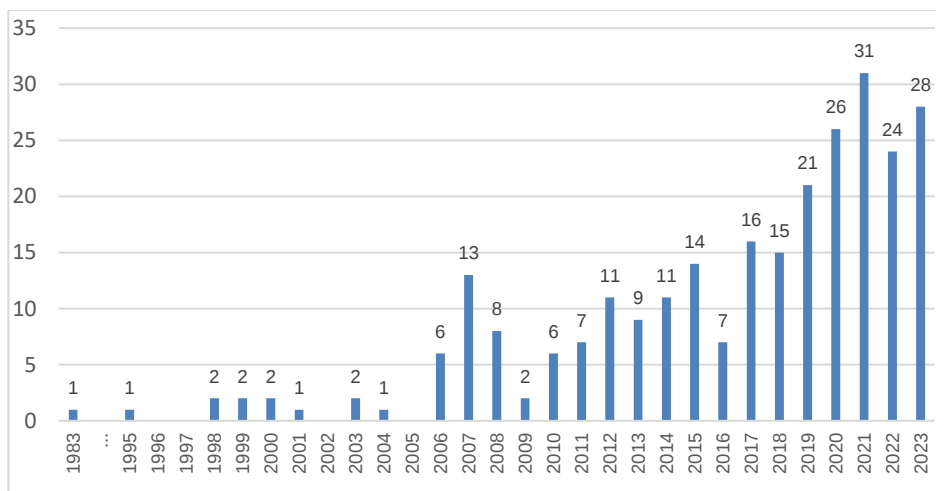

Рис. 3. Хронологія публікацій з проблематики відкритого відповідального рецензування на платформі Web of Science

Примітка: складено авторкою за даними Web of Science Core Collection.

¹¹ Ці роботи проводяться згідно науково-технічної роботи «Дослідження ефективності реалізації Національного плану щодо відкритої науки, розробка пропозицій та механізмів здійснення його окремих завдань, зокрема визначені кроками 1, 2 та 3 заходу «Забезпечення прозорості та доступності інформації щодо наукових досліджень» Плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2023–2025 роках» (1-й етап «Підтримка відкритої науки, відкритого доступу до зв'язаних баз даних, відкритого рецензування та проведення експерименту зі створення репозитарію наукових даних»), що виконується на замовлення Міністерства освіти і науки України, № ДР 0124U002956.

Росс-Хеллауер зі співавторами [45–46] наголошують на 1982-му році як відправній точці, відсилаючи нас до публікацій Д. Петерса [47] і Дж. Армстронга [48]. Саме тоді було висловлене бачення відкритої системи рецензування як такої, де «рецензенти мають публічно відстоювати свої погляди, отримуватимуть визнання за виконану роботу, будуть залучені до комунікації з авторами в рамках обговорення рецензованого матеріалу, а зацікавлені читачі матимуть доступ до рецензії» [48].

У класичній на сьогодні й широко процитованій оглядовій статті Тоні Росс-Хеллауера, Арвіда Дешпе та Биргіта Шмідта (106 цитувань у всіх базах даних і 97 цитувань у WoS CC, 128 цитувань та 17,9 тис. переглядів на платформі PLOS) пропонується загальне визначення відкритого відповідального рецензування як рамкового всеохоплювального терміна, що описує «способи адаптації моделі експертної оцінки до концепції відкритої науки, включно з відкритими ідентичностями рецензентів і авторів, відкритою публікацією звітів про рецензування та забезпеченням широкої участі у процесі експертизи» [45–46]. При цьому наголошується на семи основних ознаках відкритого відповідального рецензування (які не обов'язково мають виконуватись усі одночасно), а саме:

- відкриті ідентифікатори (інформація про авторів та рецензентів відома);
- відкриті звіти (текст рецензії публікується у прив'язці до рецензованого твору);
- відкрита участь (широка спільнота зацікавлених осіб може зробити свій внесок у процес рецензування);
- відкрита взаємодія (допускається та заохочується пряме взаємне обговорення між автором(ами) та рецензентами та/або між рецензентами);
- відкриті рукописи для попереднього рецензування (рукописи стають доступними для ознайомлення негайно, наприклад, через сервери попереднього рецензування, такі як arXiv, — до того, як розпочинаються будь-які офіційні процедури рецензування);
- відкриті коментарі для остаточної версії наукового твору (усі охочі можуть переглядати і коментувати остаточну опубліковану версію твору);
- відкриті платформи (процес рецензування відокремлений від публікації і здійснюється іншою організаційною структурою, яка не тотожна місцю опублікування).

Ці ознаки можуть поєднуватись у будь-яких комбінаціях, що різняться за змістом і кількістю складових. Визначальними, найбільш характерними з них є перші дві, важливі та доволі поширені — третя, четверта і п'ята.

Слід наголосити, що відкрите відповідальне рецензування в сучасному його розумінні розглядається у беззаперечному зв'язку з концепцією відкритої науки та новітніми ІКТ-технологіями, які забезпечують легке поширення інформації та безбар'єрне долучення спільноти до взаємодії з авторами наукових праць, рецензентами та іншими зацікавленими особами.

Що дає науці відкрите відповідальне рецензування в контексті описаних вище ознак?

1. Посилює відповідальність та підзвітність рецензента, мотивує до більш глибокої, якісної та коректної експертизи, робить більш прозорим та очевидним конфлікт інтересів (якщо він має місце), є чинником впливу на академічну репутацію, дозволяє зацікавленим особам, з огляду на особистість рецензента, приймати рішення про доцільність ознайомлення з твором.

2. Текст рецензії, опублікований разом з рецензованим науковим твором, стає самостійною науковою працею, яка, у свою чергу, може піддаватись рецензуванню і коментуванню; стає підставою для рішення про доцільність ознайомлення не лише з рецензованим твором, а й науковими працями рецензента, формує уявлення про його компетентність і наукову активність, разом з іншими рецензіями є ресурсом для навчання молодих науковців, інших рецензентів або більш детального вивчення наукових поглядів самого рецензента і розуміння специфіки позицій наукової школи, яку він представляє.

3. Відкрита участь — це можливість будь-яких зацікавлених осіб публічно висловитись щодо наукового твору. Це можуть бути фахові експерти, науковий досвід та формальний статус яких дозволяє здійснювати рецензування у класичному його розумінні, або будь-хто, якщо він ознайомився з твором, сформував своє бачення щодо нього, має сумніви щодо обраних методів, наведеної аргументації або зроблених висновків та має пропозиції стосовно продовження дослідження чи можливих варіантів його практичного застосування. Такі міркування можуть бути оприлюднені як самостійні завершені матеріали або мати форму коротких висловлювань у ході онлайнової дискусії з автором чи іншими представниками зацікавленої спільноти. Відкрита участь активізує процес обговорення, розширює читачке коло, спричиняє додатковий інтерес до твору, робить експертизу більш ємною. У результаті підвищується якість експертизи і розвивається наукова комунікація, що є надзвичайно важливим елементом процесу дослідження.

4. Відкрита взаємодія експертів та авторів наукових творів є ефективним комунікаційним процесом, від якого виграють як його учасники, так і читачі. У співпраці рецензента і автора уточнюються формулювання, удосконалюється і доповнюється аргументація, більш чітко окреслюється контекст, залучається й обговорюється дотична наукова література. Така взаємодія може мати епістолярну форму (листування), «живого» спілкування автора і рецензента (із залученням у разі потреби редактора, адміністраторів, грантодавців тощо)¹² [49–50].

¹² Я мала подібний досвід зі своєю першою публікацією у журналі «Економіка України» [49], коли після офіційного подвійного сліпого рецензування редакційна колегія вирішила обговорити наживо ключові позиції та почути відповідну аргументацію автора рукопису статті перш ніж прийняти остаточне рішення про її опублікування. А більш пізня публікація [50] дозволила отримати досвід конструктивної дискусії з редактором та рецензентами, яка, врешті-решт, спричинила суттєве покращання початкової версії статті.

5. Відкриті рукописи, оприлюднені в початковій авторській редакції ще до початку експертизи, є основним ресурсом для відкритого рецензування та коментування. Як правило, вони відрізняються від остаточної версії внаслідок поступового внесення автором покращень, викликаних взаємодією з рецензентами. Раннє оприлюднення, доповнене відкритим рецензуванням та коментуванням, робить науковий твір більш видимим та підвищує інтерес до нього. Крім того, аналіз послідовних версій наукового твору (від відкритого рукопису до фінальної версії, опублікованої у вигляді статті) разом з авторськими поясненнями стає надзвичайно цінним матеріалом для навчання молодих науковців.

6. Відкрите коментування остаточної версії наукового твору, що відбувається як у вигляді публічних відкритих листів, оприлюднених рецензій або онлайнного або офлайнного обговорення, може здійснюватися на сторінках того самого видання, інших видань, вебсайтах видавництва, у репозитаріях, блогах, соціальних мережах.

7. Відкриті платформи рецензування, аутсорсинг рецензій завдяки спеціалізованим онлайнним ресурсам, які задають рамки рецензування і забезпечують взаємодію авторів та рецензентів, по суті, розвивають у контексті відкритої науки історично сформований зв'язок «автор—видання—редактор—рецензент—редактор—автор—редактор».

При цьому сутність рецензування залишається класично незмінною: відбувається об'єктивне неупереджене оцінювання наукового твору, встановлення його якості, визначення перспектив подальшого залучення в академічний обіг та використання в наступних наукових дослідженнях, освітньому процесі й наукових комунікаціях.

Відповідно до нових технологічних можливостей цільова аудиторія рецензування в рамках відкритої наукової екосистеми значно розширюється порівняно із тим, як це було 100 і більше років тому. Поряд із грантодавцями, фінансуючими організаціями, видавцями, науковими та освітніми установами, організаторами наукових заходів до неї тепер входять споживачі наукової продукції (розробники політики, підприємці, управлінські структури) та широка громадськість.

Звісно, не можна ігнорувати проблеми і ризики наукової експертизи у формі рецензування, а саме:

- упередженість щодо наукової школи, інституції та безпосередньо автора рецензованого твору (наприклад, соціальні упередження, такі як: вік, стать, національність, релігійні та політичні погляди);

- недостатній фаховий рівень рецензента, його низька обізнаність з предметом та об'єктом дослідження, застосовуваними методами, об'єктивна неможливість оцінити міждисциплінарну роботу, виконану на стику декількох галузей знань;

- низька мотивація до глибокої якісної експертизи (обмежений час, відведений на ознайомлення з роботою та підготовку рецензії, виконання експертизи поза рамками основної діяльності, в особистий вільний час і за остаточним принципом як необхідна данина традиціям або слідування адміністративним вимогам);

— недоброчесна поведінка (підготовка завідомо негативної рецензії для отримання особистого зиску — наприклад, відтермінування чужої публікації щоб незаконно скористатись чужими ідеями або просто забезпечити свою «першість» у разі, якщо рецензент одночасно з автором рецензованого твору дійшов до аналогічних висновків у власних дослідженнях; створення бар'єрів для конкуруючих науковців чи організацій; безпідставне надання переваг знайомим, колегам, друзям, співавторам й підготовка для них завідомо схвальної рецензії);

— формальний підхід (констатація власного погляду на рецензований твір без намагання запитати в автора додаткову аргументацію та без надання автору рекомендацій щодо покращення публікації);

— низька відповідальність за результат, якщо рецензія залишається службовим і закритим для ознайомлення твором, доступним лише вузькому колу фахівців і при цьому не оприлюднюється навіть загальний характер рецензії та відомості про рецензента;

— безвідповідальне ставлення до бажання автора наукової роботи найскоріше продемонструвати академічній спільноті отримані результати та розпочати продуктивну дискусію (наприклад, редактори журналів можуть повільно опрацьовувати матеріали, що надходять до редакції, тривалий час залишати їх у режимі «очікування», що в умовах етичних обмежень і практику заборони одночасного передавання твору до декількох видавництв спричиняє втрату актуальності та неможливість широкого обговорення) тощо.

Оскільки рецензування наукових праць зазвичай виконується на безкоштовних засадах, при цьому вимагаючи від рецензента значної інтелектуальної роботи і витрат часу, закритість текстів рецензій не дозволяє рецензентам отримати належне суспільне визнання. Натомість опублікований текст рецензії може бути оцінений академічною спільнотою, він додається до «портфолію» науковця і є додатковим підтвердженням його позиції та фахового рівня.

Молоді дослідники та недосвідчені рецензенти можуть навчатись професії або удосконалювати свої навички і знання, вивчаючи текст рецензій або повну історію наукових комунікацій, що супроводжують процес рецензування. Надзвичайно корисним є, наприклад, порівняння першої та остаточної версії рецензій кожного рецензента, знайомство з процесом листування з автором, аналіз його реакцій та відповідей, долучення до розгорнутої дискусії, в рамках якої сторони наводять додаткову аргументацію, оцінювання змін, внесених до фінальної версії наукової праці, що рецензується.

Відкриті коментарі, що публікуються спільнотою зацікавлених читачів (які не обов'язково мають бути науковими рецензентами), значно розширюють спектр оцінок і поглядів на науковий твір. Вони залучають до обговорення як автора наукової роботи, так і рецензентів та інших стейкхолдерів — підприємців, розробників політики, освітян. Фактично створюється «жива» дискусія, яка відбувається вже після завершення формального етапу експертизи, тобто прийняття роботи замовником чи опублікування видавництвом тощо.

Можна продовжити аналіз сучасних підходів до відкритого відповідального рецензування [51–60]. Але навіть описаних ключових моментів достатньо, щоб усвідомити цінність такого рецензування та його значення в епоху відкритої науки.

Ми погоджуємось з наведеним вище визначенням і розглядаємо відкрите відповідальне рецензування як свідомий крок академічної спільноти до публічного продуктивного обговорення результатів наукових досліджень з метою їх валоризації [61] та залучення в суспільний обіг. У такому контексті рецензенти добровільно беруть на себе зобов'язання етичної поведінки, коректного відношення до наукової праці колег, поваги до позиції інших дослідників, недопущення конфлікту інтересів і погоджуються на оприлюднення відомостей про себе (як мінімум — на публічне розміщення прізвища та імені автора рецензії).

Під конфліктом інтересів мається на увазі ситуація, за якої рецензент не може забезпечити об'єктивного, якісного, прозорого і неупередженого оцінювання наукової роботи (наприклад, має з авторами особисті / родинні стосунки; має фінансову, кар'єрну, юридичну, адміністративну умовитованість щодо результатів рецензування; знаходиться у безпосередній підпорядкованості (службовій, академічній) авторів рецензованого академічного тексту).

Автор відкритої рецензії погоджується:

- об'єктивно та неупереджено оцінювати зміст академічного тексту;
- дотримуватись академічної етики;
- не припускатись дискримінації автору(ів) за будь-якими ознаками (стать, раса, релігійні погляди, громадянство, соціальний стан, політичні уподобання тощо);
- не використовувати процес публічного рецензування для зведення особистих рахунків або персональної критики автора(ів);
- не наводити голослівні твердження та не ухилятися від зустрічної аргументації своєї позиції;
- не припускатись плагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень академічної доброчесності;
- у разі недостатньої кваліфікації для оцінювання окремих складових академічного тексту вказати це в рецензії.

Наразі на вебпорталі НРАТ проводиться тестування спеціально створеного модулю відкритого рецензування [62]. Він дозволяє авторизованим за афіліацією користувачам без будь-якої зовнішньої модерації готувати та оприлюднювати власні рецензії на академічні тексти, представлені у Нацрепозитарії. Для цього вони мають ознайомитись і підтвердити згоду на дотримання політики НРАТ щодо відкритого відповідального рецензування, на оприлюднення даних про рецензента, а також засвідчити, що не мають конфлікту інтересів щодо рецензованої наукової праці. Рецензію можна підготувати на будь-який академічний текст, представлений у відкритому доступі у Національному репозитарії академічних текстів, обов'язково позначивши URL-посилання на відповідний текст, що рецензується. Стандартний шаблон рецензії містить такі елементи: назва рецензованого те-

ксту, актуальність, загальна характеристика, наукова та практична цінність, недоліки та дискусійні положення, загальний висновок. Вони не є обов'язковими для заповнення. Водночас їх чітке окреслення забезпечує усталену послідовну структуру рецензії та зручність її підготовки.

Подальший розвиток сервісу рецензування буде пов'язаний із забезпеченням програмних можливостей здійснення зручного пошуку відкритих рецензій на порталі НРАТ, відображенням відповідних відомостей у прив'язці до метаданих академічних текстів у реєстрі НРАТ, можливістю оформлення підписки на повідомлення про появу нових рецензій (наприклад, опублікованих певними авторами або тих, що стосуються певних академічних текстів).

Ми вважаємо за необхідне просувати в академічній спільноті та суспільстві в цілому розуміння відкритої науки та її сильних сторін, всебічно сприяти утвердженню відповідних цінностей та підтримувати розвиток її інструментів. Важливе місце в цьому належить відкритому відповідальному рецензуванню, одним із майданчиків для якого має бути Національний репозитарій академічних текстів. Потрібно більш активно проводити дослідження, які дозволять узагальнити накопичений за десятиріччя зарубіжний досвід, розкриють сильні та слабкі сторони відкритого рецензування, продемонструють кращі практики, представлять актуальний ландшафт відкритого рецензування в Україні, нададуть поради щодо їх адаптації до вітчизняних реалій.

Список використаних джерел

1. Чмир О. С. Науковець, практик і мудрий вчитель: пам'яті Василя Івановича Пили. *Економіка України*. 2024. № 3. С. 104–108. URL: <https://t.ly/oEnSr>.
2. Терещенко Т. В. Регіональна економіка та різні моделі її розвитку: роль особистості у науці. *Наука, технології, інновації*. 2024. № 3 (31). С. 26–34. <http://doi.org/10.35668/2520-6524-2024-3-03>.
3. Єгоров І. Ю. Оцінка, стимулювання та моніторинг інноваційної діяльності (пам'яті Василя Івановича Пили). *Науковий вісник Міжнародної асоціації науковців. Серія: економіка, управління, безпека, технології*. 2024. Т.3. №3. URL: <https://doi.org/10.56197/2786-5827/2024-3-3-7>.
4. Омельчук О. М. Світлої пам'яті Василя Івановича Пили. *Університетські наукові записки*. 2024. № 1 (97). С. 4. URL: <https://t.ly/x6 6b>.
5. Пам'яті вченого, економіста, організатора [До дня народження заслуженого діяча науки і техніки, доктора економічних наук, професора Василя Івановича Пили (1932–2023)] (09.01.2024). *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. URL: <https://t.ly/NL9C>.
6. Захожай В. Б. З повагою до справжнього науковця та мого учителя (пам'яті Василя Пили). *Формування ринкових відносин в Україні*. 2024. № 7–8. С. 115–117. URL: <https://t.ly/-2-HE>.
7. Науково-дослідному економічному інституту — 50 років / авт.-уклад. О. С. Чмир. Київ : Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, 2012. 135 с. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. URL: <https://t.ly/g4gaW>.
8. Список публікацій Василя Івановича Пили. *Університетські наукові записки*. 2017. № 1. С. 381–392. URL: <https://t.ly/4XtEO>.

9. Звіти про наукові дослідження та науково-дослідні розробки, виконані під керівництвом та за безпосередньої участі Пили Василя Івановича у 1992–2014 рр. / Міжнародна науково-практична конференція «Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації». *Sites.Google*. URL: <https://t.ly/MZZGc>.
10. Видатні особистості. Пила Василь Іванович. *Хмельницький університет управління і права імені Леоніда Юзькова*. URL: <https://t.ly/wrtqc>.
11. Бібліотека доктора наук, заслуженого діяча науки і техніки Василя Пили. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. URL: <https://t.ly/Y3Fzk>.
12. Мельник С. А. Управління регіональною економікою. Київ : КНЕУ, 2000. 122 с.
13. Мазур А. Г. Регіональна економіка: проблеми відтворення і управління / НАН України, Рада по вивченню продукт. сил України. Вінниця, 2000. 263 с.
14. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку / за ред. З. С. Варналія. Київ : Знання України, 2005. 498 с.
15. Фінансово-управлінські аспекти інноваційно-інвестиційного розвитку підприємництва в національній економіці / В. П. Синчак та ін. Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. та права, 2017. 372 с.
16. Шклярук С. Г. Ринки фінансових послуг: теорія, методи, інструменти та практика / Міжрегіон. акад. упр. персоналом. Київ : Персонал, 2018. 526 с.
17. Каталог. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. URL: <https://t.ly/KcADy>.
18. Електронні ресурси. *Державна науково-технічна бібліотека України*. URL: <https://t.ly/-GBxP>.
19. Електронний каталог. *Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого*. URL: <http://catalogue.nlu.org.ua>.
20. Книжкова палата України. URL: <http://www.ukrbook.net>.
21. Національний репозитарій академічних текстів: відкритий доступ до наукової інформації / О. С. Чмир, Т. К. Кваша, Т. О. Ярошенко та ін. Київ : ДНУ «УкрІНТЕІ», 2017. 200 с. <http://doi.org/10.35668/978-966-479-086-1>.
22. Пила В. І. Теорія і практика розвитку регіональних економічних систем. *Економіка України*. 2002. № 2. С. 90–91.
23. Соловійов В. П. Крок у напрямку подолання полісистемної складності. *Наука та наукознавство*. 2023. № 4 (122). С. 162–169. URL: <https://t.ly/wik3T>.
24. Чмир О. С. Механізм управління у ВЕЗ. *Економіка України*. 1993. № 7. С. 93–94.
25. Чмир О. С. Перспективи створення спеціальної економічної зони у Севастополі. *Економіка України*. 1994. № 6. С. 94–95.
26. Чадюк О. М. Семінари для редакторів наукових видань від Європейської асоціації наукових редакторів. *Наука та наукознавство*. 2023. № 4 (122) С. 158–161. URL: <https://t.ly/SGEy2>.
27. Суб'єкти видавничої справи, які доставили обов'язкові примірники книжкових видань у Книжкову палату України в 2023 році. *Книжкова палата України*. URL: <https://t.ly/xVCST>.
28. ANNEX VI. Recommendation on Open Science. *Records of the General Conference*, 41st session (Paris, 09–24 November 2021). Vol. 1. Resolutions.

- Paris : UNESCO, 2022. 165 p. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)*. URL: <https://t.ly/qbxvU>.
29. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67–р. *Урядовий портал*. URL: <https://t.ly/rSfX9>.
30. Про затвердження Регламенту роботи Національного репозитарію академічних текстів. Наказ Міністерства освіти і науки України від 04.07.2018 р. № 707, зареєстр. у Міністерстві юстиції України 23.07.2018 р. за № 858/32310. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/qs56o>.
31. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2018–2020 роках». Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1088–р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/vRW7>.
32. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2021–2022 роках». Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 р. № 149. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/HKtml>.
33. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 322. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/Jqemv>.
34. Угода між Україною, з однієї сторони, і Європейським Союзом та Європейським співтовариством з атомної енергії, з іншої сторони, про участь України у Рамковій програмі з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» та Програми з досліджень та навчання Європейського співтовариства з атомної енергії (2021–2025), комплементарній до Рамкової програми з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» від 12.10.2021 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/xTJlG>.
35. Про затвердження завдань Національної програми інформатизації на 2022–2024 роки. Постанова Верховної ради України від 08.07.2022 р. № 2360–IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/0GCyA>.
36. Про затвердження національного плану щодо відкритої науки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.10.2022 р. № 892. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/bTcTX>.
37. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2023–2025 роках. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.11.2023 р. № 1049. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/A-i60>.
38. Про затвердження переліку проектів прикладних досліджень з розроблення наукових засад державної політики у сферах освіти і науки, інноваційної діяльності у зазначених сферах, виконавцями яких є наукові установи, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України, які пройшли конкурсний відбір та фінансування яких розпочнеться з 01 січня 2023 року за рахунок коштів Державного бюджету України. Наказ Міністерства освіти і науки України від 26.12.2022 р. № 1172. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/x1tkb>.

39. Про призначення у 2023 році іменних стипендій Верховної Ради України для молодих учених–докторів наук. Постанова Верховної Ради України від 09.08.2023 р. № 3297–IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/V787P>.
40. Чмир О. С. Доступність даних досліджень «must-have» сучасної науки. *Університетські наукові записки*. 2022. № 1–2 (85–86). С. 206–221. <https://doi.org/10.37491/UNZ.85-86.17>
41. Щодо розроблення засад реалізації в Україні політики відкритої науки (07.06.2021). *National Repository of Academic Texts*. URL: <https://t.ly/sK67r>.
42. Національний репозитарій академічних текстів у третьому кварталі 2024 року (01.10.2024). *National Repository of Academic Texts*. URL: <https://t.ly/yBmPW>.
43. Про затвердження Порядку державної реєстрації та обліку науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій. Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.03.2022 р. № 271, зареєстр. у Міністерстві юстиції України 14.06.2022 р. за № 640/37976. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/ef3NQ>.
44. Про утворення робочої групи. Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.05.2024 р. № 780. URL: <https://t.ly/u2YDn>.
45. Ross-Hellauer T. What is open peer review? A systematic review. *F1000 Research*. 2017. 6. P. 588. <https://doi.org/10.12688/f1000research.11369.1>.
46. Ross-Hellauer T., Deppe A., Schmidt B. Survey on open peer review: Attitudes and experience amongst editors, authors and reviewers. *PLoS ONE*. 2017. 12. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0189311>.
47. Peters D.P., Ceci S. J. Peer-review practices of psychological journals: The fate of published articles, submitted again. *Behavioral and Brain Sciences*. 1982. Vol. 5, No. 2. P. 187–195. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00011183>.
48. Armstrong J. S. Barriers to Scientific Contributions: The Author's Formula. *Behavioral and Brain Sciences*. 1982. Vol. 5, No. 2. P. 197–199. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00011201>.
49. Чмир О. С. Загальні підходи і концепція формування зон вільного підприємства на території України // *Економіка України*. 1992. № 1. С. 29–35.
50. Чмырь Е. С., Кваша Т. К. Разработка и апробация методологии оценивания «зелёного» развития. *Технологический аудит и резервы производства*. 2016. Т. 4, № 6 (30). С. 47–54. URL: <https://doi.org/10.15587/2312-8372.2016.74830>.
51. Sun Z. L., He D. J., Li Y. W. How the readability of manuscript before journal submission advantages peer review process: Evidence from biomedical scientific publications. *Journal of Informetrics*. 2024. Vol. 18, Iss. 3. 101547. <http://dx.doi.org/10.1016/j.joi.2024.101547>.
52. Ross-Hellauer T., Horbach S. P. J. M Additional experiments required: A scoping review of recent evidence on key aspects of Open Peer Review. *Research Evaluation*. 2024. Vol. 33. rvae004. <http://dx.doi.org/10.1093/research/rvae004>.
53. Hamilton D. G., Fraser H., Hoekstra R., Fidler F Journal policies and editors' opinions on peer review. *Elife*. 2020. Vol. 9. e62529. <http://dx.doi.org/10.7554/eLife.62529>.
54. Thelwall M., Allen L., Papas E. R., Nyakoojo Z., Weigert V. Does the use of open, non-anonymous peer review in scholarly publishing introduce

- bias? Evidence from the F1000Research post-publication open peer review publishing model. *Journal of Information Science*. 2021. Vol. 47, Iss. 6. P. 809–820. <http://dx.doi.org/10.1177/0165551520938678>.
55. Le Sueur H., Dagliati A., Buchan I., Whetton A. D., Martin G. P., Dornan T., Geifman N. Pride and prejudice — What can we learn from peer review? *Medical Teacher*. 2020. Vol. 42, Iss. 9. P. 1012–1018. <http://dx.doi.org/10.1080/0142159X.2020.1774527>.
 56. Tennant J. P., Ross-Hellauer T. The limitations to our understanding of peer review. *Research Integrity and Peer Review*. 2020. Vol. 5, Art. N 6. <http://dx.doi.org/10.1186/s41073-020-00092-1>.
 57. Kowalczyk M. K., Dudbridge F., Nanda S., Harriman S. L., Patel J., Moylan E. C. Retrospective analysis of the quality of reports by author-suggested and non-author-suggested reviewers in journals operating on open or single-blind peer review models. *BMJ Open*. 2015. Vol. 5, Iss. 9. e008707. <http://dx.doi.org/10.1136/bmjopen-2015-008707>.
 58. Tattersall A. For what it's worth — the open peer review landscape. *Online Information Review*. 2015. Vol. 39, No. 5. P. 649–663. <http://dx.doi.org/10.1108/OIR-06-2015-0182>.
 59. Walker R., da Silva. P. R. Emerging trends in peer review — a survey. *Frontiers In Neuroscience*. 2015. Vol. 9. <http://dx.doi.org/10.3389/fnins.2015.00169>.
 60. Zong Q. J., Xie Y. F., Liang J. C. Does open peer review improve citation count? Evidence from a propensity score matching analysis of PeerJ. *Scientometrics*. 2020. Vol. 125. P. 607–623. <http://dx.doi.org/10.1007/s11192-020-03545-y>.
 61. Чмир О. С. Валоризація наукових даних: співпраця науки, освіти та бізнесу. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні* : тези X Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 22–23 травня 2019 р.). Київ : УкрІНТЕІ, 2019. С. 224–227.
 62. Рецензії. *National Repository of Academic*. URL: <https://t.ly/WH-5a>.

Надійшла до редакції 20.10.2024
Рекомендовано до друку 22.12.2024

Olena CHMYR

(State Scientific Institution «Ukrainian Institute for Scientific Technical Expertise and Information»)

Development Of Open Reviewing In The Paradigm Of Open Science

The article is dedicated to current issues of the development of open reviewing in the context of the paradigm of open science. It is dedicated to the memory of the Doctor of Economic Sciences, Professor Vasyl Ivanovych Pyla, who contributed valuable insights to the review of scientific research. Attention is drawn to the problem of the limited accessibility of reviewing materials from past years. It is stated that the practice of open reviewing has not yet become widespread in Ukraine. The essence of the concept of open science and the process of its implementation in Ukraine are considered. In particular, a review of regulatory legal acts adopted in Ukraine since 2018 to ensure open access to scientific results, implementing the foundations of open science, and developing relevant infrastructure, including the National Repository of Academic Texts, has been prepared. Foreign publications dedicated to the essence of open reviewing, which were published from the 1980s to the present day, are analysed. Special attention is paid to the systematization of the advantages of open reviewing for increasing the

responsibility of experts, improving the quality of expertise, developing modern scientific communication, and training young scientists. The problems and risks of scientific reviewing are considered, and it is shown how open reviewing can contribute to overcoming them. The author's understanding of how open responsible reviewing can be practically implemented on the platform of the National Repository of Academic Texts, including a short presentation of the ethical principles and obligations of reviewers, is proposed. The need to spread open scientific practices, including open peer review, is emphasized. The importance of further research in this area is shown, particularly by the systematization of foreign and domestic experience and the development of proposals for implementing best practices of open peer review in Ukraine.

Keywords: *open science, open access, open peer review, review, scientific expertise, scientific communication, FAIR, National Repository of Academic Texts, NRAT.*